

НАУЧНИ СЪОБЩЕНИЯ

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
АНАЛИЗИ**

Димитър Василев

ЗА РАЗЛИКАТА МЕЖДУ ДУШАТА И ДУХА

Този въпрос, подобно на повдигнатия от мен преди повече от тридесет години въпрос за разликата между психиката и познаването (2; 673-678), понастоящем почти не се обсъжда или не се счита за психологичен. Въпреки това обаче, не може да не се забележи, че той е съществувал в продължение на цялата предистория и история на психологичната наука.

Корените на този въпрос трябва да се търсят в митическите олицетворения както на човешката душа, така и на човешкото общество. При такъв подход разликата между митическите "психеи" и митическите богове може да се окаже първата исторически зафиксирана форма на разликата между душата и духа.

Не е изключено също така, по-късно, у Омир именно този въпрос да се проявява като обозначаване на душата на живия човек с двете различни думи "тимос" $\tau\acute{\iota}\mu\acute{o}\varsigma$ и "нус" $\nu\acute{o}\upsilon\varsigma$ (II; 163-164).

Хегеловото разбиране на анаксагоровския "нус" и на "нус"-а изобщо (4; 57) и Ръселовият превод на "нус"-а на Плотин са специално основание за разгърнато изследване на този въпрос и за много необходимото уточняване на съдържанието на свързаните с него термини.

Особено място в разбирането на въпроса за разликата между душата и духа принадлежи на смисловата и терминологическата метаморфоза на древноелинската дума "пневма" $\pi\nu\epsilon\nu\mu\alpha$. Тази дума е влязла в психологията чрез уподобяването на душевните прояви на процесите на духането, дишането, сгъстения въздух и въздуха въобще, осъществено от епикурейците и особено от стоиците.

Връзката на психиката с въздуха, а след това и с дишането е отбелязана за пръв път от Анаксимен Милетски и от неговия ученик Диоген Аполонийски още през шести и пети век преди нашата ера (7;5). Тази идея е била споделяна и от Хераклит, който е считал обонянето за най-

висше сетиво, понеже работи с частиците на въздуха (7; 6). Според Аристотел с дишането е свързвал психиката и Демокрит (I; 55).

За непосредствен предшественик на този възглед, трябва да се смята самият Аристотел, който в труда си "За произхода на животните" е свързал душата с комплекса "ухо-нос-гърло", чрез който се осъществява дихателното използване на въздуха (I; 504).

За стоическото разбиране на душата като свързана с дишането свидетелства Диоген Лаерций (8;316), към когото изцяло се присъединява и Хегел.

Доколкото в онези времена дишането се е разбирало като свойствено на животните и хората, може да се предположи, че чрез този възглед на стоиците аристотеловският "биопсихизъм" се трансформира в специфична елинистична форма на "зоопсихизма", която тогава не е получила нужното развитие, поради което подлежи на научно осмисляне в условията на нашето време.

Посоченият пропуск става възможен благодарение на влиянието на християнството, в терминологията на което душата "пневма" обозначаваща у стоиците душата, извършва много трудна за разбиране метаморфоза, с която се отдалечава силно от първоначалния си смисъл. Своята част от отговорността за тази метаморфоза носят и преводачите на тази дума на латински език.

Най-напред "пневма"-та се превежда с думата "анима" (anima), след това — с малко различната по смисъл "анимус" (animus), а в края на краищата започват да я превеждат по твърде странен начин с нелатинската по произход дума "спиритус" (spiritus), корените на която започват да търсят, засега безуспешно, в древните източни езици. Не е изключено обаче, тази дума да е преминала в християнството от тракийския орфизъм. Така тракийската митология се оказва съпричастна към възникването не само на термина "псюхе" $\psi\upsilon\chi\eta$ (3; 3-4), но и на термина "spiritus" (дух).

Излиза, че благодарение на произволния превод на латински език и поради липсата на разгърнато научно понятие за душата тя се превръща в дух и по този начин въпросът за тяхната разлика изчезва, преди да е могъл да се появи.

За сметка на това неразличаване между душата и духа възниква "пневматологията" (учение за духовете), която започват да разбират като истинска психология (10;96-97).

Декарт одобрява този възглед на пневматолозите и не е търсил никаква разлика между душата и духа (5; 119). Поради това неговата духовна субстанция е всъщност душевно-духовна.

Абсолютизирайки духа и отхвърляйки както пневматологията (рационалната психология), така и емпирическата психология, Хегел обосновава своята "философия на духа", в която душата се разглежда по едностранен начин само като подчинен момент в развитието на този дух.

За интерпретация на хегеловия идеализъм при построяването на психологията по-късно се представя тъй наречената вече не философия, а "психология на духа" на Дилтей и Шпрангер.

Съсредоточавайки се върху материалистическото изтълкуване на хе-

геловското разбиране на духа, Маркс не е обърнал нужното внимание на разликата между душата и духа. Изхождайки от това разбиране, той започва да строи не психология, а наука за обществото — социология — под названието "материалистическо разбиране на историята". Насочвайки се по този начин проблемите на психологията той е можел да засяга "само попътно", както добре е отбелязал това С.Л.Рубинщайн още през 1934 година (9).

По тази причина в разбиранята на руските психолози марксизмът в психологията бе свързан с Марксовото разбиране само на онова, което се крие зад хегеловското идеалистическо разглеждане на духа. Това обстоятелство обяснява защо Л.С.Виготски се съсредоточава само върху т.н. "висши психични функции", а С.Л.Рубинщайн свежда марксисткото разбиране на психиката до реализацията на единството на съзнанието и дейността.

В съвременните условия вече започна да се утвърждава становището, че изключително дейностното разбиране на психиката едва ли може да се разглежда като най-добро приложение на Марксовия начин на мислене към проблемите на психологията. Не е изключено завършването на процеса на създаването на социологията според замислите на Маркс да направи възможна една по-друга трактовка на неговите психологични възгледи.

Становището за дейността като "основа на човешкото битие", на което особено настоява В.В.Давидов (6; 281-282 и др.), показва много добре, че категорията "дейност" не е специфично психологична и се отнася преимуществено към социологията.

Посочвайки, че "взаимодействието на човека със света никога не се свежда към дейността" (9; 233) и заемайки се със създаването на хипотеза за "преднаталното (утробно) възникване на човешката психика" (9; 234) А.В.Брушлинский, изглежда, без да се стреми именно към това, убедително показва, че от абсолютизацията на дейността в психологията е необходимо да се откажем.

На нейно място според мен трябва да се върнат класическите форми на психиката: мисленето, чувствата и волята, които възниквайки в процеса на развитието на психиката на човешкия организъм и индивид под влияние на обществения начин на неговото съществуване, само взети заедно, формират онова, което се нарича личност или дух на човека. Всички знаят достатъчно добре обаче, че тези най-висши прояви на човешката психика съвсем не изчерпват изцяло нейното съдържание.

От казаното следва, че съвременната психология трябва да се откаже от разбирането на човека само като личност. В действителност на него са свойствени преди всичко организмовите и индивидуалните психични особености, които, макар и да търпят влиянието на духа, все пак не могат да се разглеждат като негови форми.

Не е съвсем трудно да се убедим, че зад съвременните спорове за дейностното и недейностно разбиране на психиката и за структурата на разбирането на самата дейност, започва да се разкрива по нов начин древният въпрос за разликата между душата и духа.

Психолозите не бива да забравят, че именно те са длъжни да се заемат с изучаването на всички аспекти на тази разлика, разбирането на която в крайна сметка ще доведе до точното различаване между психологичното и социологичното изследване на човека.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Аристотель О душе, Сочинения в четырех томах. Т.1, Москва, 1976.
2. Василев, Д. Выступление, Философские вопросы физиологии ВНД и психология, Москва, 1963.
3. Василев, Д. Психология, ч.1, Велико Търново, 1986.
4. Гегел, Сочинения ; Т.3, Москва, 1956.
5. Декарт, Р. Избрани философски произведения , София, 1978
6. Деятельность: теория, методология, проблемы, Москва, 1990
7. Кирхнер, Ф. История философии, Санкт Петербург, 1895.
8. Лаэртский, Д. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов, Москва, 1971.
9. Рубинштейн, С.Л. Проблемы общей психологии, Москва, 1973
10. Снегирев, В. Психология, Харьков, 1893.
11. Снел, Б. Схващането за човека у Омир, сб. Литература. Традиция, Действителност, София, 1984.